

УДК 343.359.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.16>

КОНТРАБАНДА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Коломієць Н.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-5609-2651

Галушка Д.Ю.,
здобувач вищої освіти,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0009-0005-1569-3414

Коломієць Н.В., Галушка Д.Ю. Контрабанда: Сучасні виклики кримінально-правового захисту.

Стаття присвячена комплексному аналізу контрабанди як кримінально-правового явища та визначенню сучасних викликів кримінально-правового захисту економічних інтересів держави. Обґрунтовано, що контрабанда в Україні продовжує становити системну загрозу фінансовій стабільності, добросовісній економічній конкуренції та національній безпеці, незважаючи на зміну підходів законодавця до її криміналізації. Досліджено еволюцію кримінально-правового регулювання відповідальності за контрабанду – від декриміналізації товарної контрабанди у 2012 році до повторного запровадження кримінальної відповідальності у 2024 році у зв'язку з внутрішніми потребами держави та зобов'язаннями у сфері європейської інтеграції. Проаналізовано зміст нових статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за контрабанду товарів і підакцизних товарів, а також встановлені законодавцем порогові значення, види санкцій і особливості їх застосування. Особливу увагу приділено проблемам правозастосовної практики, зокрема дисбалансу між кримінальною та адміністративною відповідальністю, надмірно високим вартісним критерієм криміналізації, відсутності чіткої регламентації конфіскації предметів контрабанди, а також інституційним труднощам взаємодії між митними органами та Бюро економічної безпеки. Узагальнено перші результати судової практики, які свідчать про низький рівень ефективності нових кримінально-правових механізмів і відсутність невідворотності покарання для організаторів контрабандних схем. Показано, що нинішня модель криміналізації за наявності завищених «вартісних» меж і нечітких процесуальних алгоритмів вилучення та звернення майна в дохід держави не забезпечує належного превентивного ефекту й зберігає сприятливі умови для організованих схем. Проведено порівняльний аналіз підходів до криміналізації контрабанди в державах Європейського Союзу та США. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування з метою підвищення ефективності протидії контрабанді.

Ключові слова: контрабанда, кримінально-правовий захист, Кримінальний кодекс України, товарна контрабанда, підакцизні товари, митний кордон, криміналізація, адміністративна відповідальність.

Kolomiets N.V., Halushka D.Yu. Smuggling: modern challenges of criminal law protection.

The article is devoted to a comprehensive analysis of smuggling as a criminal law phenomenon and the identification of modern challenges in the criminal law protection of the economic interests of the state. It is substantiated that smuggling in Ukraine continues to pose a systemic threat to financial stability, fair economic competition and national security, despite the change in the legislator's approaches to its criminalization. The evolution of the criminal law regulation of liability for smuggling is studied – from the decriminalization of

commodity smuggling in 2012 to the re-introduction of criminal liability in 2024 due to domestic needs of the state and obligations in the field of European integration. The content of the new articles of the Criminal Code of Ukraine, which provide for liability for smuggling of goods, including excisable goods, as well as the threshold values, types of sanctions and features of their application established by the legislator, is analyzed. Particular attention is paid to the problems of law enforcement practice, in particular the imbalance between criminal and administrative liability, excessively high value criteria for criminalization, the lack of clear regulation of the confiscation of contraband items, as well as institutional difficulties in interaction between customs authorities and the Bureau of Economic Security. The first results of judicial practice are summarized, which indicate a low level of effectiveness of new criminal law mechanisms and the absence of inevitability of punishment for the organizers of smuggling schemes. It is shown that the current model of criminalization with the presence of inflated cost limits and unclear procedural algorithms for the seizure and conversion of property into state revenue does not provide the proper preventive effect and maintains favorable conditions for organized schemes. A comparative analysis of approaches to the criminalization of smuggling in the countries of the European Union and the United States is conducted. Based on the results of the study, proposals are formulated for improving criminal legislation and the practice of its application in order to increase the effectiveness of countering smuggling.

Key words: smuggling, criminal law protection, Criminal Code of Ukraine, commodity smuggling, excisable goods, customs border, criminalization, administrative liability.

Постановка проблеми. Контрабанда як явище становить одну з найбільших загроз для економічної, соціальної та національної безпеки держави [1]. Незаконне переміщення товарів, підказкизної продукції, культурних цінностей, зброї, наркотичних засобів чи навіть людей через державний кордон підриває економічну стабільність, позбавляє бюджет значних надходжень та сприяє розвитку тіньової економіки і корупції [2]. Основними причинами існування масштабної контрабанди в Україні дослідники називають корупцію, завищені ставки мит та податків, а також недосконалість законодавства [3]. Незважаючи на усвідомлення негативних наслідків контрабанди та зусилля правоохоронних органів, проблема не зникає – навпаки, контрабандисти постійно пристосовуються до нових умов, застосовуючи новітні технології (зокрема, електронну комерцію) та винахідливі способи для нелегального переміщення товарів. У сучасних умовах, зокрема в період міжнародної інтеграції та збройного конфлікту, виникають нові виклики для кримінально-правового захисту економічних інтересів держави від контрабанди.

Стан опрацювання теми. Проблематика протидії контрабанді неодноразово була предметом наукових досліджень. Зокрема, різні аспекти правового регулювання та попередження контрабанди вивчали такі українські вчені, як П. Андрушко, О. Бусол, М. Мельник, А. Музика, А. Павлова, О. Працюк та інші. Окремі напрями (наприклад, нелегальна міграція як різновид контрабанди людей, контрабанда наркотичних засобів тощо) досліджували С. Бирюков, А. Вознюк, С. Чернявський та інші науковці. Напрацювання згаданих авторів створюють основу для подальшого аналізу сучасних викликів у сфері боротьби з контрабандою.

Метою статті є комплексний аналіз сучасних викликів кримінально-правового захисту від контрабанди та формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування для ефективної протидії цьому явищу.

Вклад основного матеріалу. В українському законодавстві поняття «контрабанда» закріплене у Кримінальному кодексі України (КК) [4]. Відповідно до ст. 201 КК України, контрабандою визнається переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю визначених предметів, зокрема культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [1, с. 25]. Окремі статті КК виділяють специфічні види контрабанди: наприклад, ст. 201-1 передбачає відповідальність за незаконне переміщення через кордон України цінних порід деревини (лісоматеріалів), а ст. 305 – за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [1, с. 25]. Таким чином, до 2023 року кримінальна відповідальність зосереджувалась переважно на контрабанді особливо небезпечних предметів (зброї, наркотиків, культурних цінностей тощо), тоді як переміщення звичайних товарів поза митним контролем кваліфікувалося не як злочин, а як порушення митних правил (адміністративне правопорушення).

Історично товарна контрабанда (незаконне переміщення звичайних товарів з метою ухилення від сплати митних платежів) в Україні не завжди була злочином. У 2011 році було прийнято рішення

про декриміналізацію товарної контрабанди – кримінальну відповідальність за неї скасували з 17 січня 2012 року, мотивуючи це необхідністю гармонізації з європейськими нормами та зменшення тиску правоохоронних органів на бізнес [5]. Натомість посилили адміністративну відповідальність: переміщення товарів через кордон поза митним контролем стало каратися штрафами за Митним кодексом [6], а кримінальне покарання за такі дії було виключено [2, с. 239]. До 2012 року розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності залежало лише від вартості предметів правопорушення – при вартості понад певний поріг (на той час 470 500 грн) наставав склад злочину. Після 2012 року будь-яка товарна контрабанда формально перестала бути злочином, що, утім, не призвело до зменшення масштабів проблеми. Більше того, за відсутності загрози кримінального покарання контрабандна діяльність ще більше поширилася, зокрема в сегменті підакцизних товарів (алкоголь, тютюн тощо), завдаючи бюджету багатомільярдних збитків [5].

Посилення боротьби з контрабандою стало однією з актуальних вимог часу, особливо в контексті євроінтеграції України. Європейський Союз висунув чітку умову – відновити кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, що було серед умов надання макрофінансової допомоги Україні у 2023 році. У зв'язку з цим до КК України були внесені відповідні зміни. 9 грудня 2023 року Верховна Рада ухвалила Закон України № 3513-IX, яким розширено кримінально-правову охорону у сфері переміщення товарів через кордон. Зокрема, із 1 січня 2024 року знову запроваджено кримінальну відповідальність за незаконне ввезення підакцизних товарів, а з 1 липня 2024 року – за контрабанду будь-яких інших товарів. Кримінальний кодекс доповнено новими статтями – ст. 201-3 “Контрабанда товарів” та ст. 201-4 “Контрабанда підакцизних товарів” [4]. Таким чином, поняття контрабанди в кримінальному законі фактично поширено на всі види товарів.

Нові склади злочину диференціюють відповідальність залежно від вартості контрабанди та інших обставин. По-перше, встановлено значні пороги вартості, з яких настає кримінальна відповідальність. Для загальних товарів такий поріг наразі становить 7,57 млн грн (так званий “значний розмір”), а для підакцизних товарів – 1,1355 млн грн. Контрабанда товарів вартістю нижче цих сум не є злочином і тягне лише адміністративну відповідальність (штрафи за порушення митних правил). По-друге, санкції нових статей передбачають, в основному, штрафи та позбавлення волі лише за обтяжливих обставин. Так, незаконне переміщення товарів у значному розмірі (понад 7,57 млн грн) карається штрафом від 170 тис. до 425 тис. грн [5]. Якщо ж контрабанда вчинена повторно або групою осіб за попередньою змовою, службовою особою з використанням становища, чи у великому розмірі (понад 15,14 млн грн), санкція підвищується – штраф від 850 тис. до 1,275 млн грн або позбавлення волі на 5–10 років з конфіскацією майна. Дії, вчинені організованою групою, караються позбавленням волі на 7–11 років з конфіскацією майна. По-третє, примітки до нових статей містять бланкетні відсилання до інших законів для визначення термінів “товари” і “підакцизні товари”. Визначення “товарів” надано у Митному кодексі, а “підакцизних товарів” – у Податковому кодексі, що потенційно може ускладнювати правозастосування через нечіткість критеріїв та ризики розширеного трактування понять правоохоронцями.

Варто зазначити, що законодавець не передбачив у санкціях нових статей спеціальну конфіскацію предметів контрабанди – на відміну від старої редакції контрабандних злочинів до 2012 року. Хоча конфіскація майна злочинця і може призначатися судом, це охоплює все його майно і не завжди прямо стосується вилучених контрабандних товарів. Відсутність чіткої норми про конфіскацію предметів контрабанди створює правову невизначеність щодо їх подальшої долі. Цей момент є одним з прикладів недоліків нового закону, що можуть бути використані недобросовісними особами.

Попри суттєве посилення законодавчого арсеналу, практика застосування нових норм виявила ряд проблем. По-перше, надвисокий поріг вартості для кримінального переслідування товарної контрабанди фактично обмежує коло випадків, які підпадають під дію КК. Дрібніші контрабандисти, що перевозять товари на менші суми, як і раніше, відбудуться адміністративними штрафами. Це створює ризик дроблення партій контрабанди на менші, щоб уникати кримінальної відповідальності. Ба більше, виявилось, що навіть у разі притягнення до криміналу покарання може бути менш суворим, ніж адміністративне: за контрабанду в значному розмірі передбачено лише штраф, тоді як за меншу контрабанду (що лишається в площині адмінправопорушення) штраф за Митним кодексом може досягати 100% вартості товару [2, с. 529]. Таким чином, парадоксально, кримінальна відповідальність за масштабну контрабанду виявилась м'якшою, ніж адміністратив-

на за менші обсяги, що суперечить принципам справедливості покарання. Це знижує превентивний ефект нового закону та вимагає перегляду санкцій або порогових сум.

По-друге, проявилися труднощі інституційного характеру. Згідно із законом, підслідність злочинів за ст. 201-3 КК передана новоствореному Бюро економічної безпеки (БЕБ). Водночас митні органи, які безпосередньо фіксують факти порушень на кордоні, не отримали достатніх процесуальних повноважень для самостійного розслідування, а механізм взаємодії митниці та БЕБ нормативно не врегульований. Це призводить до втрати часу та інформації: наразі обмін даними між Держмитслужбою та БЕБ відбувається неефективно [2, с. 529]. Існує ризик, що частина епізодів контрабанди просто “випадає” з поля зору правоохоронців через відомчі неузгодженості. Крім того, слід врахувати, що раніше справи про контрабанду розслідувалися Службою безпеки України (СБУ), і перехід підслідності до БЕБ вимагатиме часу на напрацювання досвіду новими детективами. На практиці вже фіксуються ситуації, коли старі провадження (zareєстровані до 2024 р.) в СБУ штучно доповнюються “новими” епізодами контрабанди, щоб уникнути передачі їх до Бюро. Така невизначеність у підслідності може негативно впливати на ефективність досудового розслідування.

По-третє, результати судової практики поки що не виправдали очікувань. Попри криміналізацію, протягом першого року дії нового закону не було винесено жодного реального обвинувального вироку щодо контрабандистів [7]. За даними Офісу Генерального прокурора, за ~1,5 року відкрито 165 кримінальних проваджень за фактами товарної контрабанди, але лише 42 з них скеровано до суду, і станом на середину 2025 року майже не було нових справ у судах [7]. Вироки ухвалені лише у восьми справах, причому всі вони закінчилися визнанням вини обвинуваченими і угодами зі слідством. Наслідок – призначено 6 штрафів (сукупно ~3,42 млн грн) та 2 умовні покарання; реальних строків ув'язнення не отримав ніхто. Більше того, притягнутими до відповідальності виявилися переважно водії чи дрібні виконавці схем, тоді як жодного великого організатора контрабандних потоків (так званих “тіньових магнатів”, відомих за списками РНБО) не було навіть публічно названо. Фактично масштабна контрабанда продовжує функціонувати, не зустрівши належної протидії, а нові норми поки не мали на неї відчутного впливу. Експерти роблять висновок, що в умовах слабкості інституцій та відсутності невідворотності покарання сам по собі кримінально-правовий механізм не забезпечує справедливості і не створює достатнього стримувального ефекту [7].

По-четверте, транснаціональний характер сучасної контрабанди диктує потребу в тіснішій міжнародній співпраці та гармонізації з підходами інших країн. Для України, яка має протяжний кордон з ЄС і веде активну зовнішню торгівлю, актуальним є вивчення досвіду Європейського Союзу та США. У країнах ЄС порушення митних правил у великих масштабах розглядаються як серйозні правопорушення – за них можуть наставати значні штрафи або тюремне ув'язнення, хоча практично кримінальне переслідування застосовується переважно в найтяжчих випадках контрабанди [8]. Натомість у США законодавство більш суворе: контрабанда товарів (наприклад, ввезення товарів з приховуванням від митниці чи поданням фальшивих документів) прямо криміналізована на федеральному рівні. Так, відповідно до §545 Розділу 18 Кодексу США, за контрабанду товарів передбачено покарання до 20 років позбавлення волі та штраф [9]. Такий підхід підкреслює, наскільки серйозно інші держави ставляться до контрабанди як загрози національній безпеці та фіскальним інтересам. Для України це сигнал до того, що одних лише декларативних норм замало – потрібне їх неухильне виконання та жорстка реалізація на практиці.

Висновки. Контрабанда залишається серйозним викликом для України у сучасний період. Завдана нею шкода проявляється у фінансових втратах бюджету, підриві економічної конкуренції для легального бізнесу, посиленні корупції та інших негативних явищ. Аналіз показав, що держава пройшла певну еволюцію підходів: від пом'якшення політики (декриміналізації товарної контрабанди в 2012 р.) до вимушеного посилення (криміналізації у 2024 р. під тиском внутрішніх проблем і зовнішніх вимог). Прийняття закону № 3513-IX і впровадження нових норм КК України свідчить про намір держави серйозно посилити кримінально-правовий захист економічних інтересів. Позитивним є те, що у законі враховано міжнародний досвід – сконцентровано увагу на великих масштабах контрабанди та організованих формах, встановлено суворі санкції за обтяжуючих обставин, гармонізовано понятійний апарат з митним і податковим законодавством. Водночас результати першого періоду дії нового закону демонструють низку недоліків і вимагають корекції. По-перше, необхідно переглянути порогові значення вартості і санкції, щоб усунути ситуацію, коли велика контрабанда карається м'якше, ніж дрібна. Доцільно збалансувати штрафи і можливість реального позбавлення волі, аби покарання було невідворотним і співмірним тяжкості діяння. По-друге, слід удосконалити механізм

взаємодії між митними органами та БЕБ, чітко врегулювавши порядок передачі матеріалів та спільних дій при виявленні контрабанди. Координація між всіма залученими відомствами (митницею, БЕБ, прокуратурою, СБУ тощо) є запорукою швидкого і результативного розслідування. По-третє, варто посилити інституційну спроможність правоохоронних органів: забезпечити достатні ресурси і мотивацію для розслідування саме великих схем контрабанди, мінімізувати можливості для корупційного покривання таких злочинів. Без подолання синдрому безкарності (коли організатори залишаються поза досяжністю закону) криміналізація не досягне мети. Нарешті, по-четверте, потрібно розвивати міжнародну співпрацю в сфері боротьби з контрабандою – обмін розвідданими, спільні операції з сусідніми країнами, імплементація найкращих практик ЄС щодо протидії контрабанді (зокрема піддакцизних товарів). Отже, сучасні виклики кримінально-правового захисту від контрабанди полягають не тільки у вдосконаленні законодавчих норм, але й у забезпеченні їх ефективної реалізації. Повернення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду було важливим кроком, проте цей інструмент має працювати належним чином. Необхідні подальші зусилля для усунення виявлених прогалин, забезпечення невідворотності покарання та підвищення професійності правоохоронної діяльності. Лише за умови комплексного підходу – поєднання жорсткого закону, добросесної правоохоронної практики та міжнародної взаємодії – можна досягти реального зниження рівня контрабанди і надійного захисту державних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поливанюк В.Д. Види та форми контрабандного ввезення (вивезення) на територію (з території) України незаконних мігрантів, товарно-матеріальних цінностей, наркотичних засобів та їх прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 88, ч. 3. С. 23–27. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330514> (дата звернення: 22.12.2025).
2. Корнева Т.В., Рогозіннікова К.С. Особливості криміналізації контрабанди товарів та її значення для наповнення державного бюджету. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 527–531. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.83>.
3. Григор'єв О.Ю., Свирида Є.І. Боротьба з контрабандою в Україні: заходи та виклики. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2024. № 1(11). С. 179–187. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/sep/35803/240560maketmanagement-183-193.pdf> (дата звернення: 22.12.2025).
4. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. З 1 липня за контрабанду товарів садитимуть до в'язниці. *Liga.net*. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/z-1-lypnia-za-kontrabandu-tovariv-sadytymut-do-viaznytsi> (дата звернення: 22.12.2025).
6. Митний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 22.12.2025).
7. Ткаченко О. Боротьба з нульовою сумою: скільки посадили контрабандистів в Україні. *Dengi.ua*. URL: <https://dengi.ua/ua/finance/9754557-borotba-z-nulovoyu-sumoyu-skilki-posadili-kontrabandistiv-v-ukrayini> (дата звернення: 22.12.2025).
8. Criminalization of Import Violations: Global Strategies. Mayer Brown LLP. 2011. URL: https://www.mayerbrown.com/public_docs/07-13-11_GlobalStrategies-Criminalization_of_Import.pdf (дата звернення: 22.12.2025).
9. Title 18 of the United States Code. Section 545. Smuggling goods into the United States. U.S. House of Representatives. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section545&edition=prelim> (дата звернення: 22.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026